

STROOM

periodiek poëzine, nummer 12, maart 2004
poëzienieus uit Antwerpen

verantwoordelijk uitgever: François Vermeulen

© de auteurs, alle teksten zijn auteursrechterlijk beschermd
Er mag niets worden overgenomen zonder voorafgaande toestemming van de desbetreffende auteur.
Gelieve geen kopij in te sturen.

REDACTIE

[Carl De Strycker](#), recensent [Leesidee](#), Bibem
[Rose Vandewalle](#), redactielid [Gierik & NVT](#)
[François Vermeulen](#) (v.u.), redactielid Schoon Schip en Digther
[Hugo Verstraeten](#), hoofdredacteur [Digther](#)

INHOUD

- p 2 Bert Bevers, Antwerpenaar met een accentje
François Vermeulen
- p 4 Haiku
Germain Droogenbroodt
- p 5 Dichters uit het vergeetboek
Francis De Preter
- p 8 de jeugd heeft de toekomst
André Degen
- p 8 De aders van een berekend boek
Bert Bevers
- p 11 Schokjes op de schaal van dichter
Carl De Strycker
- p 13 De Brug
- p 16 Een kritische lezing van de gedichten van Peter W.J. Brouwer
Hugo Verstraeten
- p 20 Bobb Bern bericht uit Chinon, Frankrijk
- p 21 Over de poëzie van Lucienne Stassaert
Aleidis Dierick
- p 32 Het bezoeken waard
-

Bert Bevers, Antwerpenaar met een accentje

door François Vermeulen

De auteur heeft altijd iets met Antwerpen gehad. De 'grootstad' trok hem onverbiddelijk aan en in 1998 zette Bert Bevers met zijn echtgenote Geertje Hoefnagels de stap. Zij verkasten van het Nederlandse Bergen op Zoom naar een appartement vlakbij de drukke Antwerpse Leien. Net voor zijn oversteek verscheen bij Uitgeverij WEL zijn dichtbundel '**Afglans – Gedichten 1972-1997**', waarover ik in *Eigen-Zinnig* schreef: "*Wat mij in het indrukwekkende werk van Bevers vooral aanspreekt zijn de originele invalshoeken en hoewel harde woorden vallen is mildheid nooit ver weg. Bevers bezit de gave van de empathie en die geeft een meerwaarde aan de reeds aanwezige filosofische doorleefdheid. Hij kan terugblikken zonder klef te worden, wars van vals sentiment.*"

NEERKOMST

De dichter kuiert langs een haven. 'Kijk',
verplicht hij zich: de schepen die aankomen
zijn ver van de verlaten kade

af. Komen ze thuis of zijn ze halverweg
het reizen? Hij weet het niet. Schepen slapen
als paarden, dat ziet hij wel.

Een onzichtbare zak haver voor de muil
hebben ze. Hun verzonnen vel trilt
van nieuwsgierigheid naar halsstarrige einders.

Langs pakhuizen maakt een meisje een radslag.
Niks tastend, voluit gaand. Hij prevelt
wat hij ziet: 'wat komt zij mooi neer'.

Als dichter en freelance journalist behoort Antwerpen tot zijn jachtdomein: te voet, met de fiets of het openbaar vervoer. Bevers is een geboren observator, nieuwsgierig, nauwkeurig, maar bovenal is hem 'de Verwondering nog niet ontvallen'. Met de grote ogen van een kind zuigt hij gulzig de hem omringende beelden op en vertaalt, vertelt deze in een boeiende, intelligente, dwingende stijl. Zo zijn de tweeëntwintig gedichten uit '**In de buurt van de wereld**' ontstaan (uitgeverij Kleinood & Grootzeer, 2002). Bert Bevers is eveneens fotograaf en zijn talent voor een goede compositie komt ook in zijn poëzie tot uiting. Hoewel zijn gedichten soms wat 'uitwaaieren' staat er geen woord teveel, doet dit niets af aan de poëtische spankracht en rijdt hij zich zelden klem in gekunstelde en ingewikkelde zinsconstructies.

BUITEN IN MAART

Ook dit jaar opnieuw een maandlang maart, veel buiten
nu. Herinner me hoe ik, de voeten vast in zegelaarde,
in de polder naar de vroege eerste kwikstaart staarde
onder prille lentezon en dat wat later die dag de ruiten

haast bezweken onder plotselinge storm. Een buur alleen
hield zich voor dat ook gebroken harten blijven kloppen,
maar bouwde zich een kooi rond de ziel. De stoppen
sloegen door, winter sloeg wild weer om zich heen.

Vandaag kiemt in alle tuinen schrikbarend groen de bladsla.
Lente, net van stal, laat blauwe wolkjes uit de neusgaten stromen.

Ze hangen boven deze vette akkers als pas ontwaakte dromen.
Wind brengt uit een verre radio meerstemmig vlagen Abba.

Roger Nupie noemde Bevers in Stroom nr 9 'dichter van stillezens met tandengeknars'. Inderdaad, echt vrolijk word je niet van zijn poëzie, maar je krijgt veel in de plaats: gedichten vol verhalen waarin de kleine, ogenschijnlijk banale zaken en gebeurtenissen door de auteur uit de grote mensenwereld worden gelicht en belicht. De lezer wordt opgenomen door onthaastende beelden, waarin de tijd soms stilstaat, waarin herinneringen de sfeer van weemoed en melancholie onmogelijk kunnen ontvluchten. Maar er is ook humor en er zijn Bevers' geniale slotzinnen. Uit 'De bakkebaarden van de violist':

Zie: daar rekt zich een haartje even kalmpjes uit,
met de zekerheid van een boom die weet
dat heel de wereld aan zijn wortels hangt.

Begin 2004 valt zijn bundel '**Reservoir**' in mijn brievenbus. De eerste Vlaamse dichtbundel van het jaar? Zijn Reservoir bevat zes gedichten (Romeins genummerd, telkens drie paragrafen van twee versregels) in vier talen: Nederlands, Duits, Engels en Frans, Wat meteen opvalt is dat de stijl en de structuur van de gedichten afwijken van wat we van Bevers gewend zijn. Minder toegankelijk, zinnen van twee woorden, een woord. Doordenkers, dubbele bodems, taalspelletjes. 'Taalspelletjes' klinkt weinig respectvol. Ze zijn er, maar zoals Bevers op taalkundig gebied deze intellectuele uitdaging aangaat zonder aan poëtische zeggingskracht in te boeten dwingt ontzag af. De subtitel 'AFWEZIGE VOCALEN / Lipogrammen' zegt veel maar verklaart niet alles. 'Linguïstische gymnastiek' noemt zijn buurman de bundel. Zelf houdt de auteur het bij 'een zijstap in zijn oeuvre, niet noodzakelijk voor herhaling vatbaar', maar hij heeft er duidelijk plezier in gehad, zoveel is zeker.

Zes gedichten waarin telkens een ander vocaal opzettelijk niet voorkomt. In gedicht I ontbreekt de letter a, in gedicht II de letter e, enzovoort. Schitterend en niet te onderschatten.

In nummer VI komt geen y(psilon) voor. De logica en de consequentie gebieden een y(psilon) in de andere gedichten. Jawel; yoghurt, hyacint, mythe, hysterisch, hydra. De opgelegde beperkingen werken, hoe contradictorisch ook, verrijkend en leiden tot melodieuze pareltjes zoals 'Rondom aards water dat reizen schraagt', 'Gebeden over balsem in albasten vaasjes'.

Zijn alle zorgen voorbij? Niet voor de vertalers. De moeilijkheidsgraad om de letter u in de vertaling van gedicht V naar het Frans te vermijden (vertaling Bernard de Coen), of hoe de 'kat' uit gedicht II (geen letter e) in het Duits noodgedwongen een 'hond' wordt (vertaling Bart Makken en Heinrich Koop). De vertaling naar het Engels gebeurde door John McGroarty.

De toonzetting is anders en de uitvoering compacter maar inhoudelijk herkennen we in de symboliek en de beeldspraak de 'signatuur' van Bevers. Hij blijft de observator, de verteller die ons tot toeschouwer maakt.

II
Oog ijlt vluchtig naar schaduw.
Troost stil als spons op staak.

Licht hol. Cour vol olm vol blad.
Schors blinkt. Middaguur. Foto komt

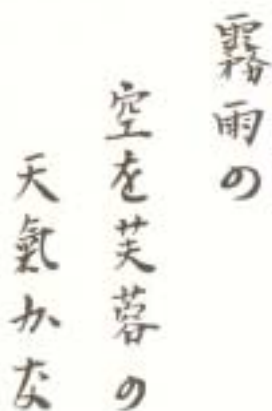
zwart-wit in zicht. Hyacint glanst zacht,
kat wast vacht, storm is op komst.

Reservoir, 2004, Sansevieria (Antwerpen), omslagillustratie Bert Bevers, © foto Geertje Hoefnagels.
In de buurt van de wereld, 2002, Uitgeverij Kleinood & Grootzeer, ISBN 90 76644 23 3
Afglans - Gedichten 1972-1997, 1997, Uitgeverij Wel, ISBN 90 6230 080 4

[Bert Bevers](#); dichter, fotograaf, essayist, vertaler, samensteller van bloemlezingen, plastisch artistiek.

Haiku

door Germain Droogenbroodt

In de motregen
schenken de klimrozen licht
aan het hemelrond

Serene stilte
alleen het krekkelgekras
dringt door de rotsen

Een tweede leven
zou ik wel willen en leven
als kersenbloesem

Matsuo Bashô

Voor de meeste lezers zullen haiku's wel niet onbekend zijn. Deze rijmloze gedichten bestaan uit achtereenvolgens 5-7-5 lettergrepen. Men vermoedt dat de eerste haiku's in het begin van de 13de eeuw ontstonden uit de vroegere vorm van de *mijika-uta* of *tanka*. Deze vrij gedisciplineerde versvorm bestaat uit twee strofen: de *kami-no-ku* of "bovenstroof" die 17 lettergrepen telt (5+7+5) en de *shimo-no-ku* of "onderstroof" die het met 14 lettergrepen (7+7) moet doen. Zoals hieruit blijkt is de haiku eigenlijk de bovenstroof van de *tanka* en bestaat uit drie regels met een totaal van 17 lettergrepen. Niet alleen de versvorm, maar meer nog het feit dat de oosterse talen een sterk van de westerse talen afwijkende structuur hebben maakt het de vertaler van haiku's bijzonder moeilijk om het Japanse origineel in de nieuwe taal tot een mooi kleingedicht om te vormen. De vertaler van deze anthologie is dan ook, zoals menig collega, af en toe van de strakke versvorm afgeweken om het gedicht, waar het toch eigenlijk om gaat, geen geweld aan te doen.

Zoals uit de geselecteerde gedichten blijkt, speelt de natuur een uiterst belangrijke rol. Uit de woordkeuze is trouwens meestal duidelijk in welk seizoen het gedicht werd geschreven. Het derde gedicht verwijst duidelijk naar de lente, maar ook naar de dichter zelf, wat in haiku's eerder ongebruikelijk is, het zijn meestal meditatieve natuurobservaties. Naast de wens om – zo oogverblindend mooi als een kersenbloesem herboren te worden – lijkt het gedicht ook naar een incarnatie te verwijzen. Een boeddhistische reflectie is niet alleen bij Bashô – zie biografie – maar ook bij latere haikudichters eerder vanzelfsprekend.

Matsuo Bashô (1644-1694) wordt algemeen als de vader van het drielijg gedicht beschouwd. Hij verbleef jarenlang in een Zen-boeddhistisch klooster in Kyoto wat uiteraard in zijn poëzie sporen nagelaten heeft. Reeds in zijn leven had hij vele volgelingen. De invloed van zijn poëzie is tot op heden blijven bestaan, al gaf hij zelf volgende raad: *zoek de weg niet van de ouderen, maar zoek wat zij hebben gezocht.*

De gedichten komen uit de anthologie 'De mooiste Japanse haiku's', Bashô, Buson, Issa, Shiki. Herdichting door Germain Droogenbroodt. Hardcover. POINT Editions, Lennik/Altea. ISBN 90-71152-83-9. Van de meeste gedichten is naast de Nederlandse vertaling ook de Japanse versie afgedrukt.

Germain Droogenbroodt, uitgever, dichter, vertaler, ontving de P.G. Buckinxprijs 1993. Richtte in 1984 [POINT](#) (POetry INternational) op.

Dichters uit het vergeetboek

door Francis De Preter

Met *Dichters uit het vergeetboek* is het de bedoeling enkele talentvolle dichters uit Vlaanderen en Nederland uit het verdomhoekje te halen. Dit zou een lange reeks kunnen worden, want heel wat dichters en hun werk worden onderbelicht of onderschat. Ik ga mij voorlopig beperken tot drie dichters in drie achtereenvolgende bijdragen. De eerste is Jan Veulemans, daarna volgen Leo Herberghs en ten slotte Adriaan Magerman. Toevallig zijn het generatiegenoten, tijdgenoten van de vijftigers en de zestigers, aan wie de experimenteerwoede in alle stilte is voorbijgegaan.

Wat hebben deze dichters gemeen? Op het eerste gezicht weinig. Ze behoren immers niet tot een bepaalde stroming, ze hebben alle drie geheel onafhankelijk van elkaar gewerkt. Toch is er één opvallende overeenkomst: hun poëzie is niet tijdsgebonden. Ze lijkt wel tijdloos. Dat is nu precies wat je níét kunt zeggen van veel klinkende namen in de hedendaagse poëzie. Ik ben ervan overtuigd dat veel bejubelde debuten en gevestigde reputaties na pakweg tien jaar vergeten zullen zijn. De tijd, zelfs een korte, is een onverbiddelijke zeef. Sommige critici weigeren een discordantie te zien tussen tijdsgebonden literatuur en die dat niet is. Geef mij maar een gedicht dat me na honderd jaar nog kippenvel bezorgt, zelfs al heb ik nog nooit van de dichter gehoord!

Dichters zijn er altijd geweest, ook in tijden van kommer en kwel. Alleen, in tijden van nood werden ze ook gelezen; hun gedichten werden zelfs uit het hoofd geleerd. Overlevers van de uitroeikampen van de nazi's weten ons te vertellen dat men 's avonds in de barakken gedichten van Baudelaire voordroeg. Waar was dat goed voor? zal een scepticus vragen. Een psycholoog weet dat het therapeutisch werkt. En dat niet alleen. Mensen die niet aan de oppervlakte leven, maar meer diepgang aan hun bestaan willen geven, zijn niet tevreden met alleen maar brood en spelen. Materiële beslommeringen geven geen antwoord op existentiële vragen. Poëzie kan ons uit die oppervlakkige wereld tillen. Poëzie bedekt onze naaktheid (nl. onze angsten) met de mantel van de liefde voor het esthetische, voor het kieskeurige maar hartverwarmende woord. Poëzie wil de wereld niet verbeteren, maar ze voegt een dimensie toe aan ons bestaan, ze geeft ons een vogelperspectief. Ze sublimeert onze emoties, zodat we uit de sleur van ons pietluttig wereldje worden gehaald.

Jan Veulemans (°Turnhout 1928) is een dichter die door de hedendaagse mediadrukke over het hoofd wordt gezien. Bij Veulemans moet je niets tussen de regels zoeken, hij verbergt zich niet achter gratuite taalspelletjes of pseudo-filosofische kronkels. Bij Veulemans lees je wat er staat en dat is doorleefd. Hij meent wat hij schrijft, hij koketteert niet, haalt geen heilige huisjes neer. Hij heeft een boodschap die hij vanuit zijn Kempische aard (en aarde!) op een verrassend moderne wijze verwoordt. Een dichter als Jan Veulemans is een dichter van zijn tijd. Hij houdt veel van zijn volk en zijn streek en hij bezingt dat in plastische, eigentijdse verzen. Oppervlakkigheid is hem totaal vreemd. Diepgang vindt men bij hem op een duizelingwekkende manier. Zijn poëtica verantwoordt hij als volgt:

VERANTWOORDING

Gehouden tot schriftuur,
verbannen als het ware
naar ver het eiland taal,
ik schrijf van uur tot uur
inslag en wedervaren,
waarneming die ik maal
tot denkbeeld en gedicht,
mij dwingend te verklaren
bij wijze van verhaal
aandrift en overzicht.

Schrijven is openbaren

trilling en evenwicht.

(*Verzamelde gedichten*, p. 210)

Of men het nu graag heeft of niet, Jan Veulemans is een religieuze dichter in de breedste zin. Hij verbergt dat ook niet. Lees bv. "Eindstand" (uit *Ademhalen*, *Verz. Ged.* p. 158):

Naar wie ik sinds mijn aanvang heet
gever genoemd of haven
weet:
ik was geen loflied op uw gaven
ik eigentijdse blinde
U uit te spreken onbekwaam,
maar komt het uur van het ontbinden
uit dit laaggebergte van leven,
noem mij eindelijk bij mijn naam:

ik zal U vinden.

In het gedicht "Woonkamer" (uit *Nu en eeuwig*, p. 160) spreekt de dank voor de eenvoud van de dagelijkse dingen, voor het "tedere bolwerk" van het gegeven leven:

Wat ik de dingen noem en eigen
de lamp, de ets, het notelaren kind,
vensterglas naar de wereld,
hoe ik in ouder kasthout het vermogen vind
van hoorbaar zwijgen,
dat in dit teder bolwerk ik ontkom
aan de geduchte made
aan de vermomde mens,

in mijn boek van stilte lezend
de buit
de schade.

Geen licht ooit lichter dan de kaars
geen vuur zo heilzaam,
de klok een waker bij de tijd
leven verwijzend honderdvoudig
naar eeuwigheid.

Handen en hoofd hoe louter
aan dank gewijd.

Wat in feite het belangrijkste is in het leven krijgt een poëtische inventaris in het gedicht "Tekens" (uit *Want ik zeg stilte*, p.246):

Het nestelen telkens van vogels
bloemen het leesbare boek
de wording van brood
de wetten van bijen
de mens naar de mens op zoek.

De mens tussen arbeid en schreien

soms op het wonder bedacht:
geheimtaal van veld
het bittere kraambed
het kind dat een moeder verwacht.

Het kind dat een droom voor het raam zet
oog heeft voor wolken en licht,
het scheppingsverhaal
met lippen herschreven
met letters van groen verricht.

Met letters van eeuwig leven
schrijft iemand verhaal en gedicht.

De natuurdichter Jan Veulemans is op zijn best wanneer hij zich identificeert met een boom om er een mystiek verbond mee te sluiten ("*De bomen gelijk*", p. 248):

Wortels en bodem indachtig
bemost desnoods
gewond door mes en eed
en wat ik van mijn vrienden weet
buigzaam wellicht boomachtig,

wetend
begrenzing van gebied
en dat men van niemand de wortels ziet
het beven of de ringen
het aanzijn van verwachting
of van herinneringen,

aandachtig in het samenzijn
beducht voor het vermoeden
zwijgen verzamelend,
hemel en grond mijn hoede,

maar dragend een eigen naam
schrijvend met eigen pen
stichter of tegenstander
zijn zal ik wie ik ben
geen ander.

De poëzie van Jan Veulemans verdient het de grenzen van zijn provincie ruimschoots te overschrijden. In Noord-Brabant bv. is zijn naam bij de cultuurdragers aldaar een begrip. Zijn verstilde, diepmenselijke lyriek, waarin fierheid en bescheidenheid samengaan, zal nog generaties poëzielezers aanspreken, alle modegrillen ten spijt. Je hoeft niet van de daken te schreeuwen om te willen bewijzen dat je kunstenaar bent en talent hebt. Al schijnt in deze tijd goede waar zichzelf niet meer te prijzen, de toekomst zal uitmaken wie voorgoed in het nirwana verdwijnt. Er zullen er zeker bij zijn die nu de hemel in geprezen worden. Immers wiens manna men eet, diens woord men spreekt...

Jan Veulemans. *Verzamelde gedichten*. 1999. Uitgeverij Kramat, Westerlo.

Francis De Preter (°1932), dichter en vertaler. *Publiceerde diverse dichtbundels, o.a. 'Nachtegaalrecht – gedichten 1980-1992', 'In de schaduw van Mei' verscheen in 2002. Hij was jarenlang redactielid van Deus ex Machina.*

de jeugd heeft de toekomst

een gedicht van **André Degen**

Al die pubermadammekes
die nu onoverwinnelijk
lachen over mij heen
en achter onbetaalbare drankjes
de ernst afpoeieren,
zullen ze nog lachen
als hun bestaan
twintig jaar versleept is
en ze geleerd hebben
wat moe zijn is?
Drinken zullen ze nauwelijks meer,
alleen te drinken geven
uit hun schommelende lijven.
Ze zullen de zondag
zorgvuldig leren haten
de madammekes van nu nog plezier
als schoonpa het rouge
gretig van hun wangen hapt.
De koffiekopjes van schoonmoe
doorschijnend teer;
alsof je drinkt
uit de schedels
van oude mensjes.
Gehoorzaam
zullen ze
het gif naar binnen brengen.
In zwijgen
dat zich een terugweg lang uitstrekt,
vastgesnoerd naast een kerel
die opnieuw moet leren praten.

[André Degen](#), won de Apollo Poëzieprijs 2001, publiceerde o.a. in Appel, [Weirdo's](#), Tzum en [Krakatau](#)

De anders van een berekend boek

Notities bij **Tropendrift**, de jongste dichtbundel van **Albert Hagens**
door **Bert Bevers**

Het was lang geleden dat er nog eens poëzie van Albert Hagens (° Bergen op Zoom, 1955) verscheen. Als we het kleine haikoeboekje **Moederland** (dat in 2000 bij Uitgeverij Kleinoed & Grootzeer het licht zag) even buiten beschouwing laten, eigenlijk voor het eerst sinds 1986. Toen verscheen **Intriges**, een bundel waaruit de reeks **Linguisticum** in 1994 in een meertalige uitgave werd herdrukt. Verder verscheen in 2000 **Spertijd/Curfew**, een bijgewerkte herdruk annex Engelse vertaling van **Spertijd**, een verzameling die in 1982 uitkwam als opvolger van zijn debuut **Stadskoorts** (1979). Door de jaren heen schreef Hagens wel proza alsmede ontelbare poëziekritieken (er zijn weinig kenners als hij), voor onder meer De Haagsche Courant, De Houten Gong en de (Nederlandse) Natio-

nale Bibliotheek Dienst. Nu is er dan **Tropendrift**, een collectie waaraan deze literaire formeerder jarenlang meticuleus schaaftde totdat ze naar zijn (voorlopige – wedden dat er bij een eventuele herdruk aan gemorreld is?) tevredenheid was. De bundel (die overigens tweetalig is dankzij een keurige Engelse vertaling van de hand van John Irons: **Tropical Drift**) is op zijn Hagenaars opgebouwd uit 47 in kwatrijnen opgesplitste verzen van telkens twaalf regels, die dan weer geordend zijn in een bedachte constructie van reeksen van 3, 6, 9, 11, 9, 6 en 3. Plaats van handeling: het door de auteur frequent aangedane Zuidoost-Azië. De zeven series heten respectievelijk **Thailand, Maleisië & Singapore, Sumatra, Java, Bali, Singapore & Maleisië** en **Thailand**. De triptiek **Borobudur** vormt het hart van de bundel, voorafgegaan en gevolgd door 22 gedichten. Hoewel dat een serieuze lezer amper kan ontgaan is de auteur toch niet helemaal zeker van zijn zaak, want op de flaptekst wilde hij wel nog even kwijt: “De meeste aandacht richt zich op het centraal gelegen eiland Java waar precies in het midden de beroemde tempel Borobudur staat. De thematiek van dit heiligdom valt samen met die van de bundel. Geen wonder dus dat ook de gedichten van de reeks **Borobudur** in het midden van **Tropendrift** staan.” (De Borobudur, een stoepa, is volgens een ingenieus plan gebouwd. Langs de muren en balustraden van de gaanderijen staan ongeveer 1500 reliëfs die de levensgeschiedenis van Boeddha weergeven. Ze hebben een belangrijke functie als geestelijke scholing van de ingewijde, die door de inhoud ervan tot telkens hogere stadia wordt geleid.)

Hagenaars reist in deze collectie (de titels van de afdelingen, alsook die van vele verzen, doen zulks al vermoeden) heel wat af. Waarin zijn reisdrijf wortelt komen we overigens niet te weten. Zelfs niet wanneer (in **Toba III: Feestavond**) een dronken planter hem vraagt *Wat voor zin hebben al uw reizen?* Misschien dat (uit **Kuala Lumpur**) *Verdwalen verheldert?* Ook stort hij heel wat zaad. Zijn kleine vriend moet regelmatig tot bedaren gebracht worden, naar tin delven in uitgeputte schoten of in haar oudste wond dringen. De bundel is een residu van de complexe verhouding met zijn getourmenteerde ‘Indisch meisje uit Den Haag’, de reizen die hij met haar ondernam en de ervaringen die hij in het Verre Oosten opdeed tijdens een verblijf met haar en haar ouders die hun trauma’s meesleepten naar de plaatsen waar zij ze hadden opgelopen, onder meer de brug over de Kwai en het kamp:

Japans kamp III

Het heden niet meer te helen: ‘Ietsjie, nie,
san, sjie, go,’ prevelt hij plots, telt hij meer
afranselingen, steeds minder wachtende moeders,
en het klopt maar niet, zal nooit meer kloppen.

Drijf ik daarom jou nog diezelfde nacht
vergeefs op tot een gelijktijdig hoogtepunt,
beveel ik tot m’n oren suizen, het net valt,
hetzelfde zure zweet je uitbreekt als hem?

Een oude man houdt op oud en man te zijn,
het stervend kind in hem neemt het over:
‘Hier hing de vlag, moest mammië blijven buigen.’
Op het plein stampen broze vrouwen nu de rijst.

De grens tussen belevenissen en projecties is dikwijls vaag. Hagenaars plooit wat zich om hem heen afspeelt naar een door hem gewenste werkelijkheid. Dat mag een schrijver. Dat weet hij ook. Want al geeft hij in **Vulkaantocht I** aan *wilde ik meer dan ik weet leren verzwijgen*, de vader van zijn vriendin laat hij (in **Vulkaantocht II**) zeggen *dat ik loog in versjes*. In **De godin van de liefde III** bekent hij: *Liegend en printend bedek ik je met trouw*. In **De tempel van de poëzie II** wordt er gelogen met het lijf, maar het mag ook oraal. Heeft deze dichter (de regels 10 en 11 van **De godin van de liefde II** parafraserend) niet als beroep ‘bedriegen met de mond’?

Er duikt veel water op, en net als in zijn vroegere bundels vormt ook hier de stad, al dan niet gemetamorfoseerd, regelmatig het decor van zijn werk. Inclusief afgeleiden als *steden, stadsgedruis* en *geboor-*

testad komen we het substantief *stad* 12 keer tegen. **Tropendrift** is smullen voor toponymisten, maar anderen mogen bij lezing gerust een atlas, encyclopedie of internet binnen bereik houden want (al verklaart hij in de aantekeningen een aantal begrippen en namen) niet iedereen zal bekend zijn met The Strip, Mae Sai, Butterworth, Changi, Bugis Street, Polonia, Samosir, Imogiri, siri, Phytocalm of Clifford Pier.

Voorts is net als in zijn eerdere werk de hoeveelheid nominativi ronduit overstelpend. Zonder daar een waardeoordeel mee aan te willen geven zegt het iets over de manier waarop de dichter in de wereld staat dat hij in **Tropendrift**, niet-onderwerpsvormen als *me* en *ons* niet eens meegerekend, 35 maal *wij* gebruikt, en niet minder dan 82 keer *ik*! Er komt in de hele bundel welgeteld één gedicht voor zonder een voornaamwoord van de eerste persoon enkel- of meervoud:

De tempel van de poëzie II

Zij belicht zijn hand, tastend al naar een stok,
het kalkstof van zijn stem, zijn droge mond
die de vorm aanneemt voor de zoetere woorden
van de minnaar, snakkend in vastgesnokene lakens.

Zij opent zijn ogen vol trouw, ontvouwt vuisten,
ontdoet hem van familie, de betekenis van namen.
Hij wentelt en keert, likt dwangmatig hun nerven,
liegt met zijn lijf dat zich in verlangen vertakt.

En licht ze door: de moeder met te ruwe tepels,
de Maagd op het medaillon, de buurvrouw met
de handen vol sop, het meisje in het kapotte park.
En jou. Voor minder neemt hij de liefde voor lief.

Ondanks deze registerwisseling weet je dan nog niet of hij het nou eens over een ander heeft, of dat hij naar zichzelf kijkt. De laatste strofe, een samensmelting van vrouwen, doet het laatste vermoeden vermits de moeder met te ruwe tepels en de buurvrouw met de handenvol sop echte jeugdherinneringen lijken. Bij Albert Hagens is het trouwens sowieso onduidelijk of hij het wel over zijn huidige zelf heeft, want hij torst immers meerdere zielen in de borst, getuige *in mijn hoofd [...], waar de mannen die ik ben denken te slapen* (uit **De tempel van de poëzie I**). Intrigerend is de vervlechting van heden en verleden, een procédé dat Hagens geregeld pakkend toepast. *je moeder zat te vaak op schoot, jij streelt je dochter. / Je eigen vader werd geseseld, jij striemt de zoon / die ik probeer te zijn met je dubbele tong.* is daarvan een goed voorbeeld.

De eerste regel van **Borobudur I** begint met *Naderend vanuit de berekende hoek*, die van **Borobudur III** met *Ik streel de aders van dit brekend boek*. Onder invloed van de dwingend strakke indeling van deze bundel lees ik in het tweede geval dus niet eens onwillekeurig steeds *Ik streel de aders van dit berekende boek*. Want dat is het. Een berekend boek. Met in de aders kolkende poëzie. Af en toe werkt de overvloed van namen lichtelijk irriterend, hier en daar is zijn taal wat te prozaïsch (*Liggend op het gras van de Esplanade lees ik / in de biografie die je me bij het afscheid meegaf*) en soms meen je werk van anderen te herkennen (zo deed, in **Singapore III: Bugis Street** *God is een hypothetisch punt op de spiraal van ons verlangen*, me wel erg sterk denken aan John Lennons *God is a concept by which we measure our pain*), maar Albert Hagens staat ook garant voor beklijvende beelden als *Het meer te diep voor de zon. Jij voor mij* en *Ik was een jonge man en bevocht het niet* en *Toen ik vroeg naar vroeger* en *Het lemmet trilt na in de stam. Jij in mij* en vooral het onvergetelijke *het kwaad dat over de rand van de doopvont komt*.

De bundel is zo hecht gecomponeerd dat de gedichten amper op zich gelezen kunnen worden. Dat geeft het geheel een verhalend karakter. Je zou deze bundel kunnen lezen als een poëtisch reisverslag, maar op de keper beschouwd is **Tropendrift** toch eerst en vooral de ontleding van een relatie. Een

queeste naar begrip, voor wat daarin is misgegaan. En bij uitbreiding: voor wat er blijkbaar (cf. *vele liefdes geleden*, uit **Borobudur III**) mis is blijven gaan.

Tropendrift/Tropical Drift, Albert Hagens, In De Knipscheer, 2003, ISBN 90-6265-538-6

Schokjes op de schaal van dichter

door Carl De Strycker

Eerste schokje: de woorden aan het woord

In zijn debuut *op de rug van mijn hand* geeft **Chris Sonck** de woorden van zijn eigen gedicht een stem en komt hij -of zijn het de woorden zelf?- tot de conclusie: “langzaam maar zeker / keert poëzie de rollen om”. Een zelfde gevoel is er ook in de nieuwe bundel *Schokjes op de schaal van dichter* waarin Sonck bekent: “ik schrijf ik geew / en mijn daden volgen / slaafs het papier”. Het is niet de dichter die zijn taal beheerst, maar de poëzie die haar dichter dicteert. En het is niet de dichter die poëzie maakt, maar de taal zelf maakt duidelijk wat ze wil zeggen, vaak buiten de wil van de dichter om:

ik ben het volmondig
met haar eens als ze strelend
mijn verbazing schetst en
ruggelings inkt opdwarrelt
uit de poriën van mijn papier

De vraag rijst dan welke rol er nog weggelegd is voor de schrijver. Hij laat de woorden aan het woord, maar een poëtès in de eigenlijke zin van het woord, een “maker”, is hij niet meer.

Tweede schokje: Chris Sonck is geen dichter maar een fotograaf

we draaien en tollen
mee in de tijd
willoos graaien we rond
onze as, zitten vast

in een hoos

De tijd is onverbiddelijk. We zitten erin vast als tussen twee muren, we zijn eraan overgeleverd. De tijd is datgene waarop we met de wil geen greep hebben. Chris Sonck wil daaraan ontsnappen. De fotografie is wat misschien een beetje weerstand kan bieden aan de tijd. De foto stelt het bestendige tegenover het voorbijgaande en verdwijnende. Hij schenkt aandacht aan een wereld die bestaan heeft, maar niet meer bestaat nu, aan de bijzonderheid van een ogenblik dat voorbij is en zelfs aan dingen die misschien nooit iemand gezien heeft. De foto isoleert één enkel moment, legt er stilzwijgend getuigenis van af en brengt zo het onrustig draaiende rad van de tijd even tot stilstand.

en wat dan met het onbedoelde
de mislukt gelukte foto

vraagt Chris Sonck zich af. De foto fixeert een werkelijkheid, maar opent tegelijk de blik van de kijker: het bekende wordt onbekend, het vertrouwde verschijnt mysterieus en je krijgt de kans om een nieuwe wereld te exploreren:

wat gebeurt er buiten beeld
wie regent, wat als je plots

de geur van koffie ziet

schrijft Sonck. Schrijft Sonck in een gedicht, want is het niet op dit punt dat de foto en het gedicht merkwaardige overeenkomsten vertonen? Ook de poëzie heeft de ambitie om een enkel ogenblik uit zijn context te lichten, in een ander daglicht te plaatsen en er een zweem van eeuwigheid aan mee te geven. Vaak is er iets in het leven: “een moment dat sterk water verdient / opgezet tegen de tijd” vindt Sonck. Geen loutere taxidermie, maar verzet tegen wat verdwijnt, vergaat en vergeten wordt. Poëzie heeft een conserverende functie: “papier is een zolder die bewaart” en “wat voorbij is laat zich / herontdekken” in de poëzie, door de poëzie.

Derde schokje: Chris Sonck is geen dichter maar een seismograaf

wat voorbij is laat zich
herontdekken, wat ik toen
schreef, maakt je nu
van streek, schokjes
op de schaal van dichter

Sonck observeert de wereld en registreert wat hij ziet. Het zijn geen wereldschokkende vaststellingen die hij maakt, hij wordt niet door elkaar geschud door het wereldleed en voelt geen atoombom vallen. Het is niet “de algeme moedeloosheid van deze mensen uit deze tijd, waarvan jij, schrijver, de seismograaf zijt, en uw pen de naald die heen en weer schommelt” (kb 145), zoals dat het geval was voor Louis Paul Boon. Wat Sonck opvangt zijn zachte trillingen en warme en koude rillingen uit het dagelijkse leven: het zijn kleine schokjes die hij noteert. Sonck houdt een pleidooi voor de kleine wonderlijke observatie:

wat ik doe is verlangen
te weten hoe een spijker
het doet met een muur

verraadt hij zijn poëtica. Hij ziet het wonder in de kleinste gebeurtenis en zoekt de meest intense en daardoor veel te vaak onopgemerkte trillingen. Sonck is een dichter die gevoelig is voor elk schokje en dat dan ook wil vastleggen, registreren, noteren en tonen.

Vierde schokje: Chris Sonck is een dichter

Als gevoelig seismograaf en als talig fotograaf met een scherp oog legt Sonck de wonderlijke werkelijkheid op de gevoelige plaats van het papier vast. Eventjes althans, want de dichter definieert niet, hij kringelt om het epicentrum heen; “hij wist de weg”, dat wil zeggen: hij kende de weg, maar veegt hem bewust weer uit en weet hem dan niet meer. De dichter legt wel dingen vast die hem roeren, maar ze vastroesten doet hij niet. Sonck laat de woorden in een gedicht schommelen en stommelen. Versteende uitdrukkingen laat hij op hun grondvesten beven door spreekwoorden te ontregelen: een boomstam verlangt “naar een tak boven zijn / hoofd”, de dichter toont zijn “ware gedicht” en “heerlijk / duurt het langst”. Clichés en platitudes haalt hij met veel gevoel voor ironie onderuit, hij verschuift betekenissen en laat begrippen op elkaar botsen tot “elk zebepad [...] op zijn / strepen [staat]” en “spinrag tussen / de dingen, stof tot / nadenken” wordt. Sonck toont zich een volbloed dichter die met zijn taal een spel speelt, zoals de taal met hem.

Schokjes op de schaal van dichter bundelt talige trillingen, gevoelige opmerkingen en scherpe observaties van wat veel te vaak onzichtbaar en onzegbaar blijft. Het is een bundel die je doet rillen van plezier.

[Chris Sonck](#) (°1969, woont in Borgerhout). *Schokjes op de schaal van dichter*. DiVers: Amsterdam, 2003. 50p.

De Brug

Ruth Lasters, Diana Freys, Frederik De Laere, Paul Rigolle en Mark Meekers schrijven ieder kwartaal hun 'seizoensgebonden momentopname' neer. De gedichten werden niet eerder gepubliceerd.

OP DE SCHAAL VAN RICHTEREN

(Iran, januari 2004)

de schaduwen net ingedommeld. iemand
bezemde nog straten. palmtakken,
kwajongenskeien en veel vlekken zon.
toen de waterkan gilde, braken daken

en ogen, was er geen vegen meer aan.
wat stond werd neergeslagen, het schaap
verlamd. de aarde had een loopje genomen
met oude fundamenten en zekerheden. Bam

was enkel nog klanknaboetsing. elk uur
verzwakt de echo. steek na steek naait
stilte de monden der gewonden dicht.
de buik van de aarde op grollen en adem

beluisterd, eindelijk hoop uit de puin-
hoop gelicht: een stem over wie de engel
vleugels had geslagen: "waarom ik, Heer,
vrouw van 97 en niet een meisje van 79?"

Mark Meekers

Vooraf: "Knevel op zaterdag " (reportage van de Oostenrijkse TV op Ned. 1): elk jaar maken zo'n 400 Tibetaanse kinderen, zonder hun ouders, een barre tocht van 3 weken over de toppen van de Himalaya naar de vrijheid in Nepal, in India...

EEN KLEINE HANNIBAL

In Lhasa, waar de lucht ijl is als godvergeten adem
kleedt een vrouw zwijgend
haar dochtertje van vijf aan,
(jas, muts, wanten, een kleine ziel voor onderweg
voor waar de lucht nog dunner wordt en overgaat
in karma voor hierna en later)
geeft het kind uit handen
aan grote broer van zeven:
(beweging vol fantoompijn, een scheur in de tijd)
een kleine Hannibal,
primus in proeven van onthechting,
jonge sneeuwarend, oefenend
de spanwijdte van zijn nieuwe waardigheid-
geeft haar gevoel voor warmte woordeloos
weg aan een bergpad, sneeuw, ravijnen
tussen nu en nooit.
Zij, zoutzuil van welke wanhopige hoop,

rafelt als een gebedswimpel
in de ijzige kou van Lhasa

Kou is een roofdier dat uit de mond van de mist
springt en zich vastbijt in de kleine handen
en voeten van een roedel trage sneeuwpoppen
(wadend, klauterend, kantelend in de witte wind
die door de passen jaagt op adem,
kristallen vast prikt op de gekloven lippen) -
Een handvol noten, gedroogde abrikozen
verdelen zich vanzelf (als brood en vissen,
nog scheurt de tijd):
een kind is broer en zus
van al wat klein, wat kwetsbaar is
En op een morgen rijst de zon als een rode bloes
op de wangen van de kleine
in het beloofde land, de overkant,
een berg verder-
Zij huult, ze wil haar mama hier en nu
"moeders zijn het mooiste dat er is "
wat ze verloren wordt een lied
"mama wil niet dat je huult "
Hannibal spreekt streng, zwaait met
een veel te grote kam (restwarmte
van een vrouw uit Lhasa)
doopt wat blijft van thuis
- o dierbaar ritueel -in water
kamt zorgzaam de verwarde haren
van zijn kleine zus

Haar ogen staan vol vallend licht
van verre sterren
gebedswimpels roffelen
in de nieuwe wind van Nepal
rafelen

Diana Freys (°Leuven, 1945) studeerde journalistiek te Antwerpen. Schreef kunst- en theaterkritieken, reisreportages. Verbleef vijftien jaar in Nederland, tien jaar in Singapore. Woont nu in de Westhoek. Viel voor haar poëtisch werk ettelijke keren in de prijzen. Werd eind augustus 2003 genomineerd voor de prijs van Merendree met 'Bericht uit Magdala'.

WINDMOLENPARK

Ik, jonkvrouw op rust,
wil een stille oceaan:
een windvrij vlak dat strak
gespannen over de globe staat,
een rimpelloos stuk jeugd
dat maagdelijk in de verte strekt
en mij jong houdt.

Maar wat is nu op til?

Voor mijn neus een wit park
met draaiende draken
die het zicht met hun kaken
in veelvlakken verdelen.
Dit oeverloos getol zal
als een magneet
werken op de storm:
de hozen zullen razen
en mijn dak afblazen.

[Frederik De Laere](#), in 2003 verscheen bij het [Poëziecentrum](#) zijn bundel *Paniek in het circus*.

LICHTMIS

De slaap voorbij, meet hij de shade op.
De dooi die later kwam vergat in hem de sneeuw.
Lichtmis sloeg een wak, water straalde
in de ster. Van rijm en rijp rest niets meer
dan een idee, jicht die op de heupen werkt.

Kleine koning van de vorst, hij schrijft
hem op, een beeld dat nog van toen bestaat.
Met de bomen dwalend door de bossen
van zijn slaap gaat hij aan zichzelf voorbij,
trekt zijn streng, een streep. Uitgeklaard,

verzeild in het hart van de taal noteert hij
het kraken van elke stap, neemt de taaiheid waar
van gras dat tussen stenen op gaat staan.

[Paul Rigolle](#)

PLAN

Het oervrouwplan van alle dozen
roven
en de routine uit de vingers van de

plooiers. Tot idee doos vervlakt tot
plat karton waar niets in kan
alleen het wegwaaien

van bv. witloof, paarsblauw vilt
waar wind een goochelcape
omheen het bruto nationaal product van op

gehaalde schouders

[Ruth Lasters](#) (24 jaar), woont in Antwerpen en studeerde romanistiek aan de VUB. Publiceerde in o.a. *Deus ex Machina*, *Weirdo's* en *Gierik* (herfst 2001 en 2002). Poëzieprijs VUB (2000), de L.P. Boonprijs (2002) en de Antoonprijs voor poëzie (september 2002).

Over de gedichten van Peter W.J. Brouwer

door Hugo Verstraeten

Peter W.J. Brouwer werd in 1965 in Eindhoven geboren. Groeide op met muziek en literatuur. Overwoog na zijn middelbare schooltijd een conservatoriumopleiding, maar besloot Duitse Taal- en Letterkunde te studeren. Studeerde in 1989 af met een scriptie over de Nederlandse vertalingen van het werk van Franz Kafka. Begon na zijn studie in 1990 met het vertalen van jeugdliteratuur en vertaalde 'Blindenschrift' van H.M. Enzensberger.

Speelde begin jaren '90 enige tijd professioneel piano. Als pianist begeleider van diverse zangers. Maakt in die hoedanigheid in 1994 naam op het Concours de La Chanson (Amsterdam) van de Alliance Française des Pays-Bas, en op het Rendez-Vous aan de Amstel, een aids-benefietconcert in dat zelfde jaar. Schreef als Breladept zijn eigen pianoarrangementen. Twee jaar later hield hij de muziek voor bekeken, om zich volledig toe te leggen op wat toch dieper zat, het schrijven.

Momenteel fulltime werkzaam als schrijver en vertaler.

Leidt sinds enige jaren samen met Marco Dörenberg het vertaalbureau Brouwer & Dörenberg.

Werkt en woont in Velp (bij Arnhem) met zijn vrouw, zoon en dochter.

Wie poëzie schrijft heeft daar wellicht een motief voor. Laten we aannemen dat dat zelfbehoud is. Poëzie heeft niet enkel een motief, ze heeft ook een patroon, een vorm. De literaire kwaliteit van poëzie laat zich afleiden uit haar esthetische kwaliteit. Dat wil zeggen de mate waarin motief en patroon in een gedicht op de meest doeltreffende manier zijn georganiseerd. 'Esthetisch' betekent dan verder het bereiken van de grootst mogelijke structurele kracht met de meest geringe inzet van middelen. Nauw verbonden met esthetisch aanvoelen zijn begrippen als authenticiteit, natuurlijke doelmatigheid, organische noodzakelijkheid, vloeiend ritme, oorspronkelijke eerlijkheid. Herman de Coninck lijkt daar in 'Intimiteit onder de melkweg' het begrip 'intimistiek' voor te gebruiken: « .../ een groot mededogen, kortom een klein aantal dingen, maar in zeer grote mate. En omarmende rijmen tegen de kou. En kleine, deemoedige taal, zo gewoon dat ze elementair wordt. »

Het gedicht 'ELDERS' vind ik een prachtig gedicht. Het gedicht betekent een goede illustratie van wat ik hoger bedoelde met 'de grootst mogelijke structurele kracht met de meest geringe inzet van middelen.' Het gedicht valt op door zijn eenvoudig en pretentieloos taalgebruik. Het is poëzie die mijn harsenen overslaat en mij vrijwel onmiddellijk emotioneel ontwapent.

ELDERS

Komt het ergens
op aan
wordt er elders ook
over ons gedacht

is er een gedachte
hen tot troost

of laat men zich daar
de kanker uit de knekels slaan

en wrijft men zich eenvoudig
de dood uit de ogen?

Ook het gedicht 'ALS VANDAAG' vind ik een geslaagd gedicht. Op zijn minst geloof ik de dichter wanneer hij zegt ".../zijn wij in een foto gebleven// bijgezet en kleiner/ maar oproepbaar als// ongrijpbaar icoon/ ..." Volgens mij is dit de actieve kern van het gedicht die het redt van te veel spiegels en een overdosis herinnering. Het gedicht is geschreven in een melancholische parlandostijl. Mits goed gebracht zal het op de planken zeker niet misstaan, al zal dit niet voor iedereen een compliment betekenen.

ALS VANDAAG

Nu ik me dit herinner
slaat zij weer haar ogen op

wanneer zijn alle beloften
gefluisterd, bezworen en bezegeld
in de kamer, aan een tafel en tussen lakens
ons ontschoten

heeft zij in een spiegel haar gezicht verlaten
is de kamer uit de spiegel verdwenen
zijn wij in een foto gebleven

bijgezet en kleiner
maar oproepbaar als

ongrijpbare icoon
waarin de spiegel leger wordt
het licht in de kamer kariger
herinneringen ziender ogen blinder
en het wachten op iemand langduriger

In het gedicht 'OP STRAAT' verwijlen passages als '...//vingers wijzen achteraf/ en beduimelen de liefde/ geruchten plakken als bladeren/ op straat/ telefoons gaan ongevraagd over/ in stemmen die spreken/ zonder hier te zijn// ...'. Bovendien wordt een bijzonder mooie passage als '.../ een middag loopt dood/ in de schemering/ ...' afgedekt door een krachtig slot. Groot in zijn eenvoud en toch sluit het gedicht niet hermetisch af, laat het voldoende open.

OP STRAAT

Wanneer ik aan haar denk
kijkt zij nog stil om de hoek, zoekt
naar iets dat heeft bestaan
en dat ik sindsdien mijd

haat zij mij nog, of de liefde
en is dat niet hetzelfde sinds zij
woedend om de som van delen
die door mijn toedoen
delen bleven

de som verdeelde

vingers wijzen achteraf

en beduimelen de liefde
geruchten plakken als bladeren
op straat
telefoons gaan ongevraagd over
in stemmen die spreken
zonder hier te zijn

alleen de hypocrieten
hebben geen geheim

wanneer ik aan haar denk
is zij nog vaak zo vol van mij
ze zoekt de liefde
boek na boek en vindt
ravage, om ieder blad

gaat alles
wat zij bij haar bespeurt
nog steeds over naïviteit?
zij raakte niet de weg naar mij
maar haar hele land en meester kwijt

maar van alles wat ik haar ontnam
mist ze stellig nog het meest
de kans op een waarachtig
en levensecht verwijt

dit denkend dalen als vanzelf
de eerste druppels, berken
strekken zich uit in het zwart
een middag loopt dood
in de schemering
zij gaat weer stillletjes
aan op huis, ik voorzie
de regen op haar ruit, hoor
kindernamen achter het raam

Gelukkig is het gedicht op zich sterk genoeg om onnodige woordspelingen niet hun vernietigend werk te laten doen: ‘.../woedend om de som van delen/ die door mijn toedoen/ delen bleven// de som verdeelde// ...’ Die woordspelletjes dreigen een maniëristisch trekje te worden dat W.J. Brouwer beter in zijn pen laat zitten omdat het bepaalde gedichten niet ten goede komt.

Het gedicht ‘OM LANGZAAM TE VERGETEN’ vangt aan als een sterk gedicht. Alleen al omwille van de aanzet ‘Haar benen weer/ kuis bijeen bedenken/...’ Bij een eerste lezing dacht ik: vergeten ja, maar te veel textiel om dat op te roepen. Het gedicht is opgebouwd rond het retorisch herhaalde ‘vergeten’. Daar is niets op tegen wanneer niet al te nadrukkelijk en wanneer het gedicht het wil. Aanvankelijk vond ik het gedicht in negatieve zin kantelen: misschien kabbelde het gedicht te lang op dezelfde beelden om emotie los te weken die in het gedicht niet duidelijk wordt. Bij herlezing echter wint het gedicht aan kracht. Brouwer dringt ons hier geen emotie op, maar voert ons langs een aantal indrukken mee om ons zelf de emotie te laten beleven. Misschien is dat een kenmerk van goede poëzie: dat ze wint aan kracht. Persoonlijk vind ik de drie slotregels onhandig bijgeschreven. Bepaalde gedichten vragen een meer kritische revisie. Wanneer Peter W.J. Brouwer dat zal doen zal zijn werk ook aan coherentie winnen en kunnen we nog heel wat moois van zijn hand verwachten.

OM LANGZAAM TE VERGETEN

Haar benen weer
kuis bijeen bedenken
en vergeten de kleur van textiel
op de huid van haar dijen en enkels

vergeten haar mond die smaakte naar
jouw mond, toen je keek naar
haar mouw waarin haar polsslag kroop

vergeten haar adem
en haar stilte

vergeten de snit van een slip
hoog in haar lies, haar ernstige ogen
haar snelle lach

als zij nu maar vergeet
jouw hemd om haar schouders
jouw hand waarin haar schoot rustte
en allerlei kleren
die zich altijd anders plooiden
en vergeet hoe zij zichzelf
keer op keer in stelling bracht
toen jij harde vermoedens
onder haar ogen bracht

vergeten haar hese stem
en het onontkoombare vloeken
om lichaamsdelen vol zoet geweld
waarin de tijd wilde blijven
en hoe je
lief en hulpeloos werd
daarna, seconden lang

vergeten dat het bloed toch weer
zich zonder verveling verzamelde
tot in de openingen van een ander
die geen ander meer was

vergeten wat je bedacht en wegdacht
zon en regen
vergeten de stad en het licht op een plein
dat slonk in je oog
dat zich sloot voor haar

nadat je samen een laatste keer

en voldoende volledig
om langzaam te vergeten

Publicaties

Schrijft en publiceert sinds 1998 poëzie.

Gedichten van zijn hand verschenen recentelijk:

- in het literaire tijdschrift [Digther](#) (2003 en 2004);
- in het essay 'Het woord en god' van Hugo Verstraeten in [STROOM](#) (2003);
- op [Rottend Staal Online](#) (2003);
- in [poëziepunt.nl](#) (2004);
- in [Krakatau](#) (2004).

Bobb Bern bericht uit Chinon, Frankrijk

FOUR DE TRANSE

(gelegenheidsgedicht uit medias mess)

[fait d'hiver met vluchtmisdrijf.fr](http://fait.d'hiver.met.vluchtmisdrijf.fr)

- looking close in the evil mirror Crow saw:

Onder een wakker wordende waterzon
een baan tussen bermen met bomen afgeboord
en de felgroene glooiing van gras

- Crow decided to try words:

*Een witte auto wielt de bebouwde kom uit (50 km/u).
In retro verschijnt in de verte een stip die al snel (70km/u of meer) grijze Ford wordt.
De volgende 10 minuten is het toeteren en bumperrijden.
Grijs wil wit voorbij. Baan te smal.
Plots dwingt grijs bij een inrit wei nerveus wit de glooiing van gras op.
Wit wil protesterend uitstappen, zenuwpees grijs springt uit wagen, opent Opinel:
stalen mes dringt in borst.
Grijs stapt terug in en scheurt weg (40/60/90 km/u) naar volgend gehucht of elders.*

*Wit half uit gordel geschoven hangt uit auto boven felrood wordend gras.
Zijn echtgenote (kinderen naar school gedaan) stopt.*

- Crow makes a noise suspiciously like laughter:

Ze zag voorzichtigheid zieltogend langs de weg,
slechts half in gordel en slecht geparkeerd

(de man, 'dormeur in zijn val' geremd,
slachtoffer van overhaasting)

Hier was dood geen onverwacht telefoongerinkel,
maar een halte onderweg naar huis

"Je naam is, 2 dagen later, reeds vergeten, man,
je vrouw, 's middags stotterend op tv, weende
in 't decor zag je witte wagen en firmanaam,
geknipt in 't avondnieuws.

Je verhaal en haar verdriet verdween
in beelden over landbouwsalon en nieuwste mode

De feiten pleiten voor zichzelf

Roodomrand vlekt 70 in 't landschap

Op de berm met bomen staat nu

een zwart silhouet:
"snelheid schaadt uw gezondheid "
en een kleine gele affiche
voor de kermis van volgende zondag

- **Crow was much blacker:**
encore une carte à gogo, d'elende!

(Crow-citaten uit "Crow" door Ted Hughes)

Bobb Bern (°1940). Woonde in Dôle, Parijs, Londen. Was tolk, huisschilder, privé-leraar, vertaler, scenarist podiumteksten & computeranimatie en nog veel meer. Zijn gedichten werden in diverse bloemlezingen opgenomen en in tijdschriften zoals *Stuip*, *Nul*, *Kontrast*, *Koriander*, *Deus ex Machina*. Publiceerde een zevental dichtbundels.

Over de poëzie van Lucienne Stassaert bij het verschijnen van haar dertiende dichtbundel

door **Aleidis Dierick**

Deel I. ALS LATER DAN NOG BESTAAT

LUCIENNE STASSAERT is een van de meest bekwame en meest productieve auteurs van het Nederlandse taalgebied. Tevens is zij overtuigend als allround kunstenaar (muziek, schilderkunst). Zij is geboren in 1936 en houdt, als alle échte Antwerpenaren, zielsveel van haar stad.

Hier heb ik mijn hart verloren
in deze straten, vol grijs groen
(. .)
zwerfers
keer op keer verwonderd
dat er nog
een thuiskomst is (1)

Wegens afbraak- en vernietigingswerken moet ze herhaaldelijk verhuizen.

Het is tekenend voor haar persoonlijkheid dat ze nooit uit- maar steeds inweek, hogerop en naar het hart van de stad,

Hoor: de trage boor
baant zich een weg
in de kaak van de oude steden (1)

Evenals Sylvia Plath beschikt Lucienne Stassaert over "een speciaal instant-paspoort naar hét middelpunt" (Ted Hughes) (R). Op haar passen de versregels van Henriëtte Roland Holst "Ik ben geboren met een aard / die sterk en als vanzelf gaat / naar de kern der dingen," gelijk aan het wezen van de mens, de ondoorgrondelijke ziel.

Het empathisch vermogen van deze dichteres is uitzonderlijk. Het is méér dan een inleven en aanvoelen; zij valt met haar object samen. Zij lijken sprekend op elkaar, worden elkaars 'sprekende gelijkenis'.(1) Daaruit ontstaat bundel na bundel. Haar evenbeelden {even haar beeld} zijn onder andere Sylvia Plath, Emily Dickinson, Hadewijch, S. Przybyszewska, Rachel Baes en, in romans, de vrouwen in het leven van Munch, de toneelauteur-dichteres Aphra Behn en het witte oeuvre van Dan Van Severen.

In een brief vraagt Lucienne Stassaert: Hadewijch is ALLE vrouwen, is dat nu zo moeilijk te begrijpen? Een sleutelzin! Niet dié of dié persoon staat centraal, wel de getraumatiseerde mens, smachtend naar de mystieke veréning, ijlend van metamorfose naar metamorfose, lijdend, worstelend, onvrij.

Nog voor zijn geboorte is de mens een gekwetst wezen. Als gevolg van 'een intiem patroon van wens-

dromen in de gebiedende wijs' (R) is het kleine meisje Lucien(ne) een uiterst kwetsbaar kind. Haar oorsprong wordt meteen de bron van haar dichterschap

Vanouds niet helemaal een lichaam
woon ik volkomen in een stem

van niets gebarend
als een vuurvreter .

(. .)

Alsof ik een boom ben een stam smoorlijk vereenzaamd dan. (1)

Met haar dichterlijke stem maakt zij de aanwezigen uit haar kindertijd tot symbolen; de grootmoeders 'zo donker en geheimzinnig als waarzegsters, (R), de blonde moeder die het kind haar 'rantsoen leven' en zoenen onthoudt, de grootvader die 'honds' haar kinderlijke onschuld vernietigt en in deze poëzie tot 'gnoom' wordt.

Al wat ik weet komt in zijn woorden
tot bederf. Ik ben
de putjesschepper van zijn drift. (5)

In haar nachtmerries en in haar dichtbundels duikt hij telkens weer op in het geluid van rammelende kettingen, in het beeld van de slang

Hij richt zich op, vraagt of ik hem
van ongedierte wil ontdoen
en rammelt met zijn kettingen.

Ik raak hem niet met mijn blind vuur.
Hij blijft bestaan; een geil reptiel
in 't golvend grijs van een woestijn. (5)

Met elke nieuwe dichtbundel beseft de dichteres hoe diep de wonden zijn die haar in de kindertijd werden toegebracht

Al dieper slaat het uur
niet te bekennen wonden
in 't galmend vaderhuis.
(. .)
Wat schuurt, daareven rinkelen bleef
ligt vastgemeerd aan kettingen-
een zwaar anker, het verleden. (4)

De grote aanwezige in elke bundel is de 'vader'. Na zijn lichamelijke dood komt hij in Stassaerts' poëzie tot leven. De 'pauw', als beeld van illusies en ijdelheid verschijnt. En dat andere dier, 'het vleugelvormig beest' met zijn tanden van ivoor, de zwarte piano. Lucienne Stassaert werd tot concertpianiste opgeleid en oogstte in binnen- en buitenland grote triomfen. Elk optreden was een 'uitdaging'. De vader is de drijvende macht 'er is een stemmer aan het werk (..) Er is een minnaar aan het werk / die wil bewijzen dat ik besta.' "(5)

Als de vader overlijdt wordt de piano dichtgeklapt 'als het deksel van een kist'. Kan men zich van een schim bevrijden? Of wordt het meisje zelf tot 'muziekdoos waarin de echo van een stem wordt bewaard'? (R) Lucienne Stassaert begint dan te schilderen. Merkwaardig genoeg is er in haar poëzie nauwelijks kleur te bekennen; soms een streepje 'groen' dat eerder op schimmel dan op natuur wijst, een enkele keer een hard en ijzig blauw, de blauwte 'van een zee van ijs'. (4) Dit is poëzie in zwart-wit, zij gaat tot op het bot; er is veel 'witte' angst. 'Zwart is dreiging ('mene mene tekel'), graftombe, piano.(7) Zeldzaam rood verwijst naar bloed. (4)

Als pianolerares zal Stassaert vele jaren les geven (Antwerpse Muziekacademie). Ze voedt haar twee dochtertjes op. Vanaf 1964 geeft zij uit.

Ze debuteert met het revelerende DE JONKVROUW MET DE SPADE. Lucienne Stassaert spit; ge-

nadeloos spit zij haar verleden bloot. Wat zij in REQUIEM (R) 'publicatiedrift' noemt is iets veel wezenlijker: het is openbaringsdrang. Het alternatief is de zelfdoding. Het huwelijk is even voor beiden 'een nooduitgang' geweest.

Deze poëzie leest als 'een eindeloos requiem'. Toch is niet de dood het thema van dit oeuvre. Het hoofdthema is het mystieke verlangen naar communie met de beminde. Dit verlangen is een open wonde. Uit die bron welt deze kunst. 'Alsof de duur van eenzaamheid / een zware eb is, niets dan liefde' (4)

Als Lucienne Stassaert in de lente van 2002 de schilderijen van Rachel Baes ziet komt haar verleden pijnlijk aan het licht. De dichteres en de schilderes: één 'verlamd, ontvleugeld kind' (5)

In BLIND VUUR schreef Stassaert al

Hoe siamees de tweeling is
Liefde en Moord begrijpt ze pas
als zijn gezicht een steekvlam wordt. (5)

Deel II. 'KOM IK U LATER TEGEMOET'

Dit voorjaar (2003) verscheen bij Uitgeverij P, Leuven de dertiende dichtbundel van Lucienne Stassaert. ALS LATER DAN NOG BESTAAT is een klein wonder van schoonheid. Het omvat zeven gedichten van Stassaert bij zeven schilderijen van Rachel Baes. Een foto van de jeugdige Rachel Baes siert het omslag; zij roept een gedicht uit BLIND VUUR op

Haar gezicht zegt mij niets
dan de waarheid meer :
wanneer komt er een eind aan .
Verder,
veel verder
dan vandaag of morgen
hoor ik haar een liedje zingen
in de toon van mijn kindertijd. (5)

Wie is Rachel Baes (1912-1983)? Zij is de dochter van de - destijds - beroemde Belgische schilder Emile Baes en verkeert in kringen van de Franstalige bourgeoisie. Ze begrijpt Nederlands maar spreekt het niet. In de schaduw van haar vader schildert zij brave bloemstukken. Nauwelijks negentien wordt ze uitgehuwelijkt aan de succesrijke sterjournalist Roger Leurquin. Leurquin was een vriend van Rachel's vader en de zaak wordt onder mannen bedisseld; echtgenoot, broers en ..vader. Zes jaar later, in 1937 wordt Rachel hartstochtelijk verliefd op de veelbesproken Verdinaso-leider Joris Van Severen (1898-1940), stichter van het Verbond van Dietsche Nationaal-Solidaristen (1931). Joris Van Severen is een geniaal man, gehaat door de Loge, door zijn volgelingen vereerd. Eéns Dinaso, altijd Dinaso is de zuivere waarheid; wie met hem in aanraking kwam droeg-draagt het ideaal van 'een nieuwe orde' levenslang mee: adel, aristocratische levenshouding (noblesse oblige!), idealisme, volksverbondenheid en bovenal trouw.

Rachel herkent, zoals later uit haar boek UNE AME zal blijken, die uitzonderlijke zielen-adel in de beminde man. Hij beantwoordt haar liefde. De toenadering verloopt moeizaam. Er worden brieven gewisseld, er zijn misverstanden. Het jaar 1938 is nog moeilijker. Rachel verdwijnt voor maanden uit het leven van Joris Van Severen. Rachels vader beheerst het leven, het lot van zijn dochter. Wat zich afspeelt wordt later "l'accident" genoemd. (10) 1939 met toenemende oorlogsdreiging. Moeilijkheden voor het Verdinaso. Rachel Baes wordt ononderbroken door haar vader en broers in 't oog gehouden. Het vereist enige soepelheid van geest, om zich heden de toen in families heersende toestand van halve slavernij nog correct te kunnen voorstellen.

In BLIND VUUR schrijft Lucienne Stassaert

De meute van je herinneringen
staat te dringen, wil naar binnen
in de kamers van je hart .

Wacht niet tot ze je overmeesteren.
Ze hakken nu al geregeld

de schors open van je hoofd- (5)

Met het beknotten van hun persoonlijkheid werd bij kleine meisjes vroeg begonnen; opstandigheid werd niet geduld. Aan de moeder, zelf onvrij, hadden ze geen voorbeeld en geen medeplichtige.

De mannelijke familieleden... Ze hebben hun 'rol gespeeld / achter een gesloten doek' (5). Pygmalion is van alle tijden. Haat-liefde ook.

Op 10 mei 1940 valt Duitsland België aan. De Belgische Staat en de Loge grijpen hun kans. Met honderden anderen wordt Joris Van Severen gevangen genomen en op 20 mei aan het Franse leger overgeleverd. Opgesloten in de kioskkelder van Abbeville wordt hij daar, in een poging het leven van zijn medegevangenen te redden, door Franse soldaten (R. Caron en F. Mollet) in de rug geschoten. Zijn vriend Rijckoort wordt doodgeknuppeld. Een en twintig van de twee en zeventig opgesloten deelden hun lot. De grootmoeder van de schilderes Gaby Warris, auteur van 'Het bloedbad van Abbeville' steken vermoord. Het bericht van de moord treft Rachel Baes als een blikseminslag. Psychisch wordt ze opengespleten "Mon grand amour est mort!!!"

De pijn zal haar nooit meer verlaten. Haar dagboeken getuigen hiervan.

Lucienne Stassaert dicht

En je wordt witter, ligt verdacht
opgerold als een vlag
Je bent er nog en toch niet meer. (6)

Profetische dichterlijke woorden uit de bundel TUSSEN WATER EN WIND (1998). Tussen 1946 en 1949 ontstaan de zeven schilderijen die bij Lucienne Stassaert in 2002 de schok van de herkenning zullen veroorzaken. Zij schrijft de cyclus ALS LATER DAN NOG BESTAAT. Het is een meesterlijke synthese van haar twaalf vorige bundels; compact, tot in de kern verdicht, tot de essentie beproefd. Immers

Wij vermoeden een ander gemis
tijdens stroomloze uren uitschietend
een bitter randgewas. (1) (1977)

Het is het 'gemis dat wortel heeft gevat' (1) en streeft naar de eenwording met de éne, 'de onvergelykelijke' (8). Dàt is het streefdoel van deze dubbele kunstenaars. Haar kunst is haar toenaderingsmiddel, haar voertuig.

En zoveel namen droeg de liefde
een schaamteloze pijn
zoals de laatste, de enige. (1)

Zou het geen uitspraak van Rachel Baes kunnen zijn: 'Zo stem je op het laatst overeen / met al het wit, doorzeefd van woorden / recht in de roos van het gedicht.'? (7)

En is het niet alsof, in RUI (1986) Stassaert rechtstreeks tot Rachel Baes spreekt: 'Jij leidt voortaan een dubbelleven / geeft een geluid als van een klepel / tegen de kant van mijn verleden. / Toekomstige persoon. / Daar treffen we elkander samen / kies ik de kromte van de pijn / En jij de kleur van mijn fantoom.'? (2)

Op het doodsprentje van Joris Van Severen lezen we: Ik, voor mij, blijf u, te allen tijde, trouw tot ter dood. Rachel Baes zal die belofte veertig jaar lang, herlezen. Als geen ander heeft zij zijn trouw beantwoord. Zij laat zich scheiden van Leurquin en distancieert zich van haar beschermers / cipers. Bloemen zal ze nooit meer schilderen. Op vele foto's die verschijnen staat ze naast of in de nabijheid van Joris Van Severen maar haar naam wordt zelden of nooit genoemd. (10) Maar zie 'in vlagen van drift klinkt de stem / van een verliefde nabestaande / die in geen dood geloven wil.' (1)

In het verborgene, in haar dagboeken, versluiert in haar schilderijen, blijft zij met de beminde man verbonden.

Na haar dood, als ook de bloedige twintigste eeuw begraven is, veroorzaakt zij, in het hart van enkele auteurs grote ontroering! !

Deel III. DE ZEE, DE ONVERGELIJKELIJKE

Het eerste schilderij en het eerste gedicht.

L'heureux Evénement. De blijde gebeurtenis, de blijde verwachting, het voorval.

Het meisje op het schilderij is letterlijk een dubbel-wezen. Ze komt én ze gaat, ze heeft een naakt en een geschoeid voetje, ze draagt voor de helft een zomerjurkje en een winterjas. De kamer lijkt in het luchtledige te hangen en is, op een onopgemaakt wit kinderbed na, ledig. Er is een open deur die naar een gevaarlijke trap zonder leuning leidt. De kleuren zijn wit, zwart en hard-blauw. De jurk heeft een streepje groen. Het zijn de kleuren van Stassaerts poëzie. Op de voorgrond ligt, als een giftige appel, een bal. De schaduw is enorm.

Ik zet mij in mijn schaduw uit
tot aan de rand van onzalig licht

Het onzalige licht van het verleden werpt zijn schaduw vooruit. Het leven kan niet meer geleefd, voortaan slechts verduurd worden

in een kamer
met daarvandaan een trap
om later af te dalen

als later dan nog bestaat -

De blijde verwachting is tot bitter noodlot geworden. De trap is een val; denken aan 'later' is psychisch levensgevaarlijk. Aan het meisjesbed is alle zachtheid ontnomen. Het werpt een schaduw als Brugse kant. Beide kunstenaressen vallen in het "vermoorde" meisje samen

Het karkas van een antiek bed
verdubbelt inmiddels het fantasma
dat dit zich afspeelt

in de kindertijd
van een in tweeën gespleten wezen
nog zo jong en al zo oud

Het maken van het kunstwerk, het spel met kleur en taal, wordt hier tot het spel met de bal. Daardoor wordt ook 'met afschrik' het verleden opgeroepen. Eén van beiden is genezen. De dode? Of de levende? Wie is wie?

dat haar speelbal nog eens wegrolt
en ik met afschrik in een schemerbed
voor de helft van haar genees.

In het meisje heeft Lucienne Stassaert 'met afschrik' een trauma uit de kindertijd herkend en, slechts voor de helft genezen, herbeleefd. In alle vorige bundels werd dit schilderij reeds opgeroepen; 'zo groeit uw angst mij aan' 'Geen beeld / kent die verstening, slurpt dit zwijgen / Zo word ik uitgewezen, / kom ik u later tegemoet.' (1) 'Ik ben uw doodsverwante (..) geen mens die u geneest' dicht zij in De rozenstok (1) 'Wat hier bezongen wordt, verwondt' en 'is een radeloos vergrijp, / een melodiek tegen de tijd' (1) De zo vaak bezongen roos, de liefde, is verworden tot vergrijp. Een 'moord' met voorbedachten rade gepleegd en met 'plezier' bedacht, ging aan het ontstaan van deze kunstwerken vooraf

Een moment zo nabij
als liefde tussen dood en leven
wordt het in werkelijkheid even
zo wijd als een dodenakker. (5)

De schilderijen werden meer dan een halve eeuw geleden geschilderd, maar voor de dichteres is de

herkenning onmiddellijk en volledig. Zij herkent 'de tantalische kwellingen' (1) die mensen de mond snoert en breekt.

En jij ontdekte hem te laat
Je hield ze niet meer uit elkaar:
de vader, de minnaar, de man
die jou op schoot nam

Twee of drie keer, en toen niet meer. (5)

Het tweede schilderij en het tweede gedicht.

La Polka. De dans.

De afgeslotenheid - opgeslotenheid - is totaal. Een bruine plankenvloer en drie vaalwitte muren. Zeven ijzeren haken waaraan slappe touwtjes hangen. Op de voorgrond danst een uitgeholde ledenpop. Zij bestaat uit gebogen twijgen. Het is een skelet, een geraamte, een overschot. Dit 'meisje' draagt een zwarte rouwhoed en felgroene laarsjes; giftig groen. De figuur zit in de val. De touwen suggereren de uitweg: klimtouw? hangtouw?

Lucienne Stassaert dicht 'Weet dat het rieten geraamte (..) zo hol is als mijn hart.' Zij ziet in de ledenpop 'een foto bij een doodsprentje', een aangrijpende 'afwezigheid'. Voor haar houden de touwen 'de leegte in balans'. Een allesvullende 'aanwezigheid' is uit beider leven verdwenen. Wie achterblijft moet verder dansen. Een doek vol - onhoorbare - muziek zoals het oeuvre van Stassaert. Verlossend? Bedreigend?

het geluid dat ons omsluit
zoals pianomuziek, destijds. (5)

Maar ook

Het orkest van de dood
vliegt over de stad:
Een geronk in hogere sferen
dat ons naar de kelder jaagt
(. . .)
Gezichten, klam van schrik
worden bij kaarslicht
nog eens zo wit.' (5)

De dichteres vraagt in Rui (2) 'Wie heeft er het meisje / en de dood gezien?' En zij vervolgt als had ze toen al het schilderij van Rachel Baes voor ogen

Voor de holtjes die zij is
heeft hij als geen andere verdicht,
gezoend als een gehemelte
te nauw voor het eeuwige licht. (2)

De kogel die haar geliefde Joris van Severen heeft geliquideerd, heeft ook Rachel Baes niet gemist. 'En als doofstom raast het geluid. / De leegte hapt, ontsluit / geen woede dan vermoord.' (1)

De schoentjes, die bij Baes eerder modieuze dwaze laarsjes lijken, worden in het gedicht van Lucienne Stassaert 'groene schaatsen'; Verwijst zij naar een zeldzaam zonnig vers over haar jeugd 'een jeugd in het lommer / van kastanjabomen (..) Ik kom al in beweging op de rolschaatsbaan. Rol van de wereld weg.'? (5) Of moeten we 'groen' consequent lezen als 'schimmel' (5), 'geweld' (7), 'woekergroei' (6), en 'lentegroen / tot aan de rand' van de dood. (5) Is 'deze baleinen dame' wellicht 'Dame Dood' uit de bundel AFSCHIEDSLIEDJES (7)...én het geschilderd portret van een tot in de dood gekwetste vrouw.

Het derde schilderij en het derde gedicht.

La Naissance du secret. De geboorte van het geheim, de geboorte van het verborgene.

De bruine plankenvloer twee vaalwitte muren. De achtergrond een hardblauw vlak, breed met zwart omrand. Aan twee ijzeren krammen hangt, slap, een touw als een onmogelijke wasdraad. Daaraan

hangt, opgehouden met drie wasknijpers, een wit kanten doopjurkje; typisch kleedje voor een boreling in de dertiger jaren. Het doek suggereert een uitzichtloze situatie; noch deur, noch raam. Wit staat hier voor de onschuld van een pasgeborene maar vooral voor angst, gemis, dood. In dit derde gedicht zegt Lucienne Stassaert dat het doopkleedje overbodig is

De kanten kinderjurk
aan een waslijn
behoeft geen nader lichaam
van een meisje in spe.

Het kind is dood. Geweld heeft het meisje vermoord. De waslijn wijst op schuld, op wit-wassen. Het jurkje is een "droom" van Brugse kant. Schilderend en dichtend laat de kunstnares

de geboorte in het midden
van een niet nader te beproeven geheim
(. .)
wie er in feite aan de waslijn bengelt. (8) (pag. 15)

Wie is het afwezige en naamloze kind, wiens aanwezigheid hier zo meesterlijk wordt opgeroepen? Verklaart het de vele maanden van "Rachel perdu" in 1938? In REQUIEM schrijft Stassaert 'Ik rook naar angst zoals mijn schilderijen'; pas toen ze 'begon te bloeden' bevestigde de vader, de Pygmalion, de geboorte van een meisje. In het jurkje verbergt zich 'het doodgezwegen bot' van 'meer dan een illusie' (4)

Ouder dan liefde, in het nauw
gedreven wordt de dood
haar eniggeborene

en zij zolang afwezig,
verzonken in verbeelding. (4)

In kunst worden de diepste drama's aan het licht gebracht.

Het vierde schilderij en het vierde gedicht.

Jeu d'enfants. Kinderspel, het balspel.

Tussen drie vaal-witte muren speelt een ontdudd kind, een meisje, -zwart, wit- een balspel met een vrouwenhoofd. De tegels (wit-vaalrood) die op de voorgrond, tot zerken en tombes werden vervormd roepen de bekende foto van het werkvertrek van Joris Van Severen op. (DROOM EN DAAD (10), EEN TRAGISCHE MINNARES (11)) Er is geen deur of raam; alleen de kunstnares kan binnenkijken en begrijpen wat zich hier afspeelt; wat zich innerlijk voltrekt

Aan het balspel
dat zij getweeën spelen
met het hoofd
van een speelgoedmoeder

met dichtgeknepen ogen
en een neus die onraad ruikt
is ooit een moord voorafgegaan
met voorbedacht plezier. (pag. 19)

Sinds de traumatische gebeurtenissen is de kunstnares een speelbal van de herinnering. Telkens weer komt ze in uitzichtloze crises terecht. Als vrouw is ze sindsdien in voortdurende staat van ontbinding. Waar is haar levende, liefhebbende IK gebleven? Doorheen dagboeken en dichtbundels loopt het spoor van de misdaad die op hen werd begaan. Niet eenmaal maar herhaaldelijk, in allerlei vormen, met een 'sinistere regelmaat'

Zij willen dat niet weten,
doen alsof het geen wonder is
dat zij juist niet worden behekst

door de sinistere regelmaat

waarbinnen dit herhaaldelijk gebeurt. pag 19

Het eeuwige kleine meisje in elke kunstenaars zal in haar kunst genezing vinden, of minstens de moed om dit leven te leven tot het einde toe.

Zeker had Rachel Baes 'een neus die onraad ruikt' want ze vreesde voor het leven van haar beminde en ook later toen om allerlei redenen de aasgieren op haar afkwamen, wist ze kaf van koren te scheiden. Velen hebben de ideeën van Joris Van Severen bestudeerd, Rachel Baes heeft zijn ziel bemind. Zij kende hem als geen andere, hij had geen geheimen voor haar. Reeds in RUI lezen we bij Lucienne Stassaert

Je vogelhoofd, warm porselein
dat in mijn handen nog zou breken
verkleurde in okeren schaduwen
de vreemde toon van een ver land.
(. .)
Je hield nog een geraamte over
en knoken, duidelijker dan leestekens. (2)

'een spoor van verzen' leidt naar deze dichtbundel, naar deze toe-val, deze synaeresis.

Het gespleten kind is én in witte Brugse kant gekleed én in paarse rouw met sluier en gifgroene laarsjes, wat het beeld van de rolschaatsen oproept; het verlangen om er niet meer bij te horen. Hoe pijnloos rolt men van de wereld af. Het lijkt haast kinderspel.

Beide kunstenaressen "schilderen" een ontkleurde wereld. Er is een angst voor rood dat vuur oproept en bloed en een koperen hartstocht die een levende dode, een dode levende geldt. Mystiek speelt zich in het verborgene af.

Het vijfde schilderij en het vijfde gedicht.

L'examen. Het examen, de proef, het onderzoek, de inzage, de beschouwing. Een meisje, gekleed in witte schoolschort staat in een verlaten klaslokaal. De bekende intrigerende plankenvloer. Een achtergrond als een rouwkader met twee lichtblauwe heldere kruisramen, die binnenwaarts hun schaduw werpen. Lege schoolbanken in zwartdooraderd groen. De trede en, dreigend, één lege stoel.

Lucienne Stassaert beléeft de dreiging die uitgaat van dit zwijgend doek. Hier heerst een dubbele stilte want 'stilte heeft in stilte een gat geboord'. De moordenaar is aanwezig, die Mörder sind unter uns.

'Zijn lege stoel is een cyclovenoog' schrijft Lucienne Stassaert; daarmee neemt zij in deze dubbelzinnige situatie meteen een standpunt in: het meisje, de aangeklaagde wordt aanklaagster. Zij is 'bereid tot alles of niets'.

Hier, oog in oog
met een onherstelbaar begin
sta ik loodrecht en middenin
een dubbel en dwars geweld (pag. 23)

Met de geweldenaars moet vroeg of laat (als later dan nog bestaat) worden afgerekend. Wie heeft dit kind de zwarte laarzen aangetrokken? Wie heeft het schuldloze meisje een 'straf', een doodstraf, opgelegd? Op de 'schoolbanken' van het leven leert zij haar les; de Staat heeft een 'cyclovenoog'; wreed, machtig en half blind.

Door kruisramen valt het zachte hemellicht; het meisje baadt erin, onbereikbaar voor de Driehoek van de haat die een donkere schaduw in de ruimte legt. De opgave blijft: van metamorfose naar metamorfose te leven 'zonder de minste vertwijfeling'. Voor de helft is dit al waar-gemaakt.

De dichteres schrijft 'En sprekend, alleen overdrachtelijk, / leer ik het leven uit het hoofd./ Niets dan verbeelding teistert mij.' (1)

Reikt Rachel Baes hier de 'draad van Ariadne' (1) aan, die wegleidt uit het labyrint? Kan van de 'stoel' die de ruimte beheerst, de vijand worden verdreven om plaats te maken voor de beminde?

Hoe zou u hem anders noemen

dan Meester, een schuilnaam voor geliefde,
in uw handschrift bewaard gebleven
als onnoemelijk geheim (4)

Lucienne Stassaert wéét 'Op deze tocht / verwekt het aanzien van de dood / vooralsnog aandrang tot geweld-'. Geweld dat voor de machteloze tot zelfhaat wordt.

Zeg me, leer me verlatenheid
opzeggen als een alfabet
van A tot U. (4)

In die 'verlatenheid' valt men met de andere samen; 'Kom, liefste, haal mij in '. (7)

Het zesde schilderij en het zesde gedicht.

A l' Ecolière. Aan de beginnelinge, de leerlinge.

Voor een achtergrond van wit en blauw die een uitgestrekt water suggereert verrijst een naakte vrouw die een rouwhoed draagt.

Het nieuwe wezen rijst verbijsterd op uit de bolster van haar oude bestaanswijze. Als de uitbeelding van de naakte waarheid. Met de leugen van de wereld werd grondig afgerekend. Einde van 'de gedaantewisselingen van het kwaad / in een satanisch hemelbed.' (5)

Het openbarstend vrouwelijk omhulsel is dubbel; een ijzeren metaalkleurige bovenkant en een frivole onderkant van wulpse rokken in strepen wit-groen-rood. De veters van de rok vliegen alle kanten op. Dit is een uitbarsting, een uitbraak. Ontpopping naar een hoger niveau. Voor een kunstenares geen alledaags verschijnsel

Uit mijn omhulsel barsten
doe ik bij uitzondering.

Zo maak ik korte metten
met mijn vele afsplitsingen
in nog een kindmeisje
aan de overkant van de tijd.

Ja, zo ga ik mijn verlies te lijf. (pag. 27)

Een rouwende vrouw legt het harnas van haar verstarring af. Uit een deels verhard, deels werelds wezen ontstaat een kwetsbaar maar levend persoon. Dit is een her-geboorte. Met de feestrok werpt de nieuwe vrouw de oude behaagzucht van zich af; het wit van haar angst, het groen van 'mijn schimmel, mijn haat' zoals Stassaert schrijft; 'Ik barst uit mijn verleden. / Het slaat groen uit' (6) en het 'rood' : 'Geronnen is het rood' (4) als oud bloed, een 'onberouwelijk rood' (4) van een nooit berouwde "moord"; het oeuvre van Stassaert verklaart de werken van Baes ;

De minnaars zijn aangekomen-
vuurvlinders in het groen
van een luchtspiegeling. (5)

Stassaert vergelijkt het zich afspelende proces met het klieven van een diamant. Tegen de wereld in 'tegendraads' schiet deze vrouw 'in bloei'.

Het harde blauw is opgeklaard en we herkennen het lichtende blauw van de kruisramen (de Brugse ramen, de ramen van Van Severens huis 'Het Kruis van Boergondië', in de Wollestraat te Brugge). Een vergeestelijkt blauw.

De dichteres schrijft 'En vertrouwd met de worg der stervenden / ben ik niet anders dan uw geest'. (1) Van 1940 tot 1983 zal de kunstenares wachten op de hereniging met de verafgode man. Stassaert dicht in RUI (2) (1986) 'Je had zo lang op hem gewacht / Soms bracht zijn stem geheimen over, / liet hij zich kennen in je droom / Als een gezant, een bondgenoot. / Toen bracht hij alles aan het licht.'

De achtergrond van dit doek begint te lijken op de zee en roept daardoor het beeld op van de ziel. Maar 'Nog rimpelt de aarde mij / als water, de vuurproef nabij.' (1)... ontroerende voorzeggingen van Lucienne Stassaert in de onuitputtelijke bundel DE SPREKENDE GELIJKENIS. (1)

In het oeuvre van Stassaert is de ziel geen taboe. Treffend is dat Rachel Baes het boek over Joris van Severen UNE AME heeft genoemd; bij alle betrokkenen gaat het om de "heart of the matter", om de kern van de zaak.

Het zevende schilderij en het zevende gedicht.

Le Noeud. De strik, de knoop, de verwikkeling, het knooppunt.

Het schilderij toont een, in een paars rouwjurkje gekleed meisje. Het houdt een zeeschelp, zo groot als zijzelf, in evenwicht. De twee wanden zijn (blijven) vaalwit en kaal. De derde wand, breed en zwart omkaderd als de typische Brugse doodsbrief, laat uitzicht op de zee die gekneld tussen twee hardblauwe stroken in de verte oplicht en lichtblauw wordt: 'Je laat weer klaarte op me los / stroomt in een geut naar binnen' (5).

Het gedicht trekt onze blik onmiddellijk naar de zee. Er is 'geen ander uitzicht meer'. (8)(pag.31) De zee verbeeldt de ziel, une âme, de ziel van de 'onvergelijkelijke', van de onvergetelijke.

De zee, de onvergelijkelijke,
en geen ander uitzicht meer
binnenkamers, bij de hand.

Het schilderij ademt, ondanks de rouwkleuren, sereniteit en vrede.

De angst (het wit) neemt af, wordt rozig. De eenzaamheid (het blauw) lijkt hier aanvaard
Wolken verblauwen dag en nacht.

De dichteres legt 'een afstand van jaren af'. Ook zij is het meisje dat de liefde zoekt. Reeds in DE SPREKENDE GELIJKENIS verbindt zij het beeld van minnaar en zee

Ik herinner mij blinde pupillen
wortel schietend in een zwart verleden.
En de zee die als nooit en de minnaar. (1)

Rachel Baes schrijft 'Heel mijn leven is een wachten op een weerzien met hem.' (Journal). De dichteres wéét het 'Opgeblauwd zijn wij allebei / als grensfiguren onderweg.' (5) Het leven zal één verlangen zijn tot hij 'weer met mij verweven (..) in staat van liefde opspringt.' (2)

Is dit verlangen aards of van een andere, van een hogere orde? Is dit een lied van 'dwaze bijen'? (12)

Schelpen zijn de geschenken van de zee. De schelp is de mysterieuze spreekbuis uit een andere werkelijkheid 'die op alles een antwoord weet' en het meisje terugvoert naar de uren van genot. (pag. 31)

De liefde is sterker dan de dood. Rachel Baes heeft de eed van haar geliefde beantwoord. met 'een liefde / een leven lang op peil gehouden' omdat hij voor haar wél een vermoorde maar nooit een dode was.

Het geheim van de schilderes is ons in schilderijen onthuld. Het geheim van de dichteres blijft, als bron van haar scheppingsvermogen, verborgen in de schelp van de zee en in de ontroerende slotverzen van ALS LATER DAN NOG BESTAAT

dadelijk hoor ik hoe genot komt aanrollen
en niet meer afneemt, zoals liefde
een leven lang op peil gehouden
zonder twijfel en vooral zonder hem

de onvergelijkelijke. (pag. 31)

Hoe vér kan het samenvallen van twee zielen gaan? Hoe onthullend zijn details? In Patrick Spriets biografie EEN TRAGISCHE MINNARES, bekijk ik de foto van Rachel Baes; we zien haar in haar huis te Brugge in 1962. Op de schoorsteenmantel staat, vastgezet op een sokkel, een hoog gewei. De dichtbundel BLIND VUUR valt open en ik lees, in 1995, bij Lucienne Stassaert

Te dicht is hij het licht genaderd
van magnetische klankvelden.
Zijn ziel zet op, wordt een gewei. (5)

Het gewei; symbool van weerbaarheid en fierheid, eigenschappen van een grote ziel.

In 1983 wordt het lichaam van Rachel Baes in de gang van haar woning gevonden. Overleden door val van de trap. Overleden, maar in de dood bevrijd van verlangen en verdriet.

met daarvandaan een trap
om later af te dalen

als later dan nog bestaat (8) (pag. 7)

schrijft Lucienne Stassaert. De kring is rond; het einde van de schilderes is het begin van deze poëziebundel. Alles vloeit ineen.

Naast Rachel Baes lag haar dode huisdier, de papegaai. In BLIND VUUR lezen we

Boven ingesloten tuinen
en op het scherp van de snede.

De geur van lelies

in aller ijl

bijeengedreven-

Daar ligt begraven

een papegaai

die ik nu en dan

Tekeer hoor gaan

in een verduisterde kamer. (5) 1995

Wie verklaart de 'luchtwortels' van deze poëzie? Te Abbeville, in een anoniem zerkloos graf, op één meter afstand van haar grote beminde, ligt Rachel Baes begraven. Samenvallend met haar in een proces van zelf-bevrijding heeft Lucienne Stassaert voor Baes een stèle opgericht.

De psyche is een vlinder die geen grenzen kent. Het oeuvre van Lucienne Stassaert is een queeste naar diepe, mystieke ervaring én -niet minder- een bittere aanklacht van alle vormen van machtsmisbruik waarvan de schuldeloze het slachtoffer is; zo vormen beide draagbalken van haar oeuvre het kruis waarop zij stàat; 'genageld in het licht' (2), 'oog in oog / met een onherstelbaar begin'. (8)(pag.23, L'examen)

Een fascinerend oeuvre. Een schitterende dertiende dichtbundel van een grote dichteres: LUCIENNE STASSAERT.

Lucienne Stassaert. Als later dan nog bestaat. Uitgeverij P, Sint-Antoniusberg 9, 3000 Leuven

HERLEZEN

Ik heb herlezen: (de cijfers verwijzen naar de cijfers in de tekst) de dichtbundels van Lucienne Stassaert

(1) Elixir d'Anvers (1976)

(1) De sprekende gelijkenis (1978)

(2) Rui (1986)

(3) Requiem (1987) (R)

(4) Naar Emily (1992)

(5) Blind vuur (1995)

(6) Tussen water en wind (1998)

(7) Afscheidsliedjes (2001)

(8) Als later dan nog bestaat (2003)

andere geraadpleegde werken

(10) René Lagrou: Wij verdachten, Steenland, 1941

(11) Arthur De Bruyne: Joris van Severen, Droom en daad, De Roerdomp, Brecht, 1983

(12) Patrick Spriet; Een tragische minnares, Van Halewijck, 2002

Luc Delafortrie: Het genootschap Joris van Severen,

Dinasoactie tijdens de bezetting, De Nederlanden, Antwerpen, 1989
Gaby Warris: Het bloedbad van Abbeville, Hadewijch, 1994
Joris van Severen: Drie redevoeringen, Uitg. Verdinaso, 1938
Luc Delafortrie: Joris van Severen en wij, Het genootschap, 1942
Luc Delafortrie: Joris van Severen en de Nederlanden, Oranje, Zulte 1963 Het Verdinaso, Het programma, z.j.
J. Creve: 'Recht en Trouw, De geschiedenis van het Verdinaso en zijn milities, Soethoudt en Co, Borgerhout, 1987
Het zwartboek der Belgische gruwelen 1914-1918, De Schelde-serie, 1924
M. Ortmanns-Cornet: Hadewijch Brieven, Tabor, 1986
Sylvia Plath: Brieven naar huis, Arbeiderspers, 1975
Ted Hughes: Birthday Letters, Faber and Faber, Londen, 1999
Ludo Simons e.a.: De encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Lannoo, Tielt, 1998
Ludo Simons e. a. : Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Lannoo, Tielt, 1998
Martinus Nijhoff: Verzamelde gedichten, Bert Bakker, 2001

Ludo Simons en anderen: De encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Lannoo, Tielt, 1-975
België in de tweede wereldoorlog, de nummers 1, 2, 5, 8 en 9.
Cyriel Verschaeve: Zeesymphonieën, De zeemeeuw, 1941
De bijdragen van en over LUCIENNE STASSAERT in Chrysalis 1, 5, en 8, en in Handen (vier jaargangen)

[Aleidis Dierick](#) ° 1932

Dichteres, essayiste, publiceerde negen bundels, met als meest recente 'Het Vrijgeleide' (2001).

Het bezoeken waard

[Meanderwedstrijd](#)

['Vergeten' Vlaamse schrijvers](#)

[Gierik - uitnodiging](#)

[Krakataus Howl Special](#)

[Kunsthuis Ex-Libris](#)